

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ПРИНЦИП ДОСУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Питання принципів досудового слідства у літературі є досить дискусійним. Деякі вчені наявність специфічних принципів досудового слідства взагалі заперечують і вважають, що стадія досудового розслідування регулюється загальними процесуальними принципами, покладеними о основу кримінально-процесуального права [1]. На нашу думку, не можна заперечувати наявність принципів, властивих досудовому слідству, оскільки у всіх стадіях кримінального процесу проявляються загальнопроцесуальні принципи, однак існують такі правові положення, які поширюються на одну стадію або одне провадження. До специфічних принципів досудового слідства належать: швидкість та оперативність дізнання та досудового слідства; процесуальна самостійність слідчого; недопустимість розголошення даних дізнання та досудового слідства; нагляд прокурора за законністю дій і рішень органів досудового розслідування, відомчий контроль за законністю дій і рішень органів досудового розслідування; судовий контроль за законністю дій і рішень органів досудового розслідування. Питанням судового контролю у досудових стадіях процесу приділяється значна увага у літературі. Ця проблема досліджувалася такими вченими, як М. Гузела, Н. Н. Ковтун, М. О. Колоколов, О. В. Кондратьєв, І. Г. Курільчук, В. Т. Маляренко, Н. Г. Муратова, П. П. Пилипчук, А. Р. Туманянц, Л. В. Черечукіна та інші, але як специфічний принцип досудового провадження судовий контроль у літературі не розглядається.

Судовий контроль у сучасній юридичній літературі визнається самостійною організаційно-правовою формою реалізації судової влади [2]. Н. Г. Муратова визначає судовий контроль як багатфункціональну кримінально-процесуальну діяльність суду, покликану забезпечити захист конституційних прав і свобод особистості в досудовому провадженні, у вищих судових інстанціях й при виконанні процесуальних рішень, гарантуючих безпосередню перевірку законності та обґрунтованості процесуальних дій і рішень у кримінальному судочинстві [3]. Розширено тлумачить судовий контроль і Н. Н. Ковтун, зазначаючи, що судовий контроль є системою передбачених кримінально-процесуальним законом засобів, направлених на реалізацію конституційних функцій судової влади, покликаних, у кінцевому підсумку, до недопущення незаконного та необґрунтованого обмеження прав особистості у кримінальному процесі, до її поновлення у цих правах або можливої їх компенсації засобами права [4].

Судовий контроль у досудових стадіях кримінального процесу є специфічним принципом досудового провадження, оскільки виражає намагання законодавця не допустити незаконного, необґрунтованого обмеження прав особи у кримінальному судочинстві заінтересованою стороною, тобто стороною обвинувачення (органом дізнання, дізнавачем, слідчим, прокурором). Саме тому Консти-

туція України передбачає судовий порядок обмеження найважливіших конституційних прав людини, зокрема права на свободу і особисту недоторканність, права на недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також право на судове оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, посадових і службових осіб.

Так, відповідно до ст. 29 Конституції України, ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Стаття 30 Конституції України забороняє проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. Стаття 31 Конституції встановлює, що кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочині чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо. Стаття 55 Конституції гарантує право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

На розвиток конституційних положень у 2001 році та надалі до КПК України вносилися зміни та доповнення щодо інституту судового контролю. За чинним кримінально-процесуальним законодавством суд (суддя) приймає рішення про: застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою; проведення обшуку житла та іншого володіння особи; проведення огляду житла та іншого володіння особи; проведення примусової виїмки з житла та іншого володіння особи; виїмку документів, що становлять державну або банківську таємницю; розкриття інформації, яка містить банківську таємницю; накладення арешту на вклади обвинуваченого, підозрюваного або осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії; накладення арешту на кореспонденцію та її огляд; зняття інформації з каналів зв'язку; поміщення обвинуваченого у медичний заклад для проведення стаціонарної судово-медичної або судово-психіатричної експертизи; поміщення у приймальник-розподільник для дітей; усунення захисника від участі у справі. Крім того, КПК передбачає невідкладний судовий контроль, тобто розгляд і вирішення скарг судом у досудовому провадженні: на затримання особи у порядку ст. 106 КПК; постанови про порушення кримінальної справи; постанови про відмову у порушенні кримінальної справи; постанови про закриття кримінальної справи; постанови про відмову у застосуванні заходів безпеки або їх скасування.

Судовий контроль можна вважати специфічним принципом усього досудового провадження, оскільки суддя має повноваження на розгляд та вирішення скарг на постанови, винесені як у стадії порушення кримінальної справи, так і у стадії досудового розслідування; крім того, окремі оперативно-розшукові заходи, які є засобом перевірки заяви або повідомлення про злочин на підставі ст. 97 КПК, здійснюються лише з дозволу суду.

Слід зазначити, що у літературі судовий контроль визначається по-різному, що обумовлено дискусією про його правову природу.

В. Галузо під судовим контролем розуміє самостійну кримінально-процесуальну функцію суду, яка проявляється у перевірці законності та обґрунтованості рішень про затримання, арешт та продовження строків тримання під вартою і застосування заходів до усунення неправомірного позбавлення волі підозрюваних та обвинувачених [5]. На думку В. М. Тертишника, «судовий контроль за додержанням законів органами досудового слідства — це окрема форма діяльності суду, що впливає з покладеної на нього функції захисту прав і свобод людини та здійснюється шляхом надання судом дозволу на певні процесуальні дії, пов'язані з обмеженням конституційних прав і свобод громадян, та контроль за законністю їх проведення» [6]. А. П. Гуськова вважає, що судовий контроль у досудовому провадженні є способом реалізації судової влади шляхом правосуддя [7]. В. П. Кашепов зазначає, що «судовий контроль у кримінальному судочинстві — це своєрідна, передбачена законом процесуальна діяльність, яка примикає до правосуддя» [8]. А. Р. Туманянц до ознак, які характеризують контрольну функцію суду, віднесено: 1) в перебігу здійснення цієї діяльності не вирішується питання про винність або невинність особи, притягнутої до кримінальної відповідальності; 2) основним предметом цієї діяльності є перевірка правомірності застосування до осіб заходів процесуального примусу, які обмежують конституційний принцип недоторканості особи; 3) суд здійснює перевірку рішень органів досудового слідства, пов'язаних із закінченням провадження у справі в цілому на досудових стадіях процесу [9]. М. Гузела зазначає, що контрольна функція суду характеризується такими ознаками: 1) при здійсненні контрольної діяльності не вирішується питання про винність або невинність особи, притягнутої до кримінальної відповідальності; 2) основним предметом цієї діяльності є перевірка правомірності застосування до осіб заходів процесуального примусу, які обмежують конституційний принцип недоторканості особи; 3) суд здійснює перевірку рішень органів досудового слідства, пов'язаних із закінченням провадження у справі [10]. На нашу думку, не слід ототожнювати судовий контроль у досудових стадіях кримінального процесу із правосуддям. Правосуддям є діяльність спеціально уповноважених на це державних органів — судів, пов'язана із розглядом та вирішенням у судовому засіданні конкретних у суворій відповідності із встановленими законом процедурами конституційного, цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства справ та застосуванням норм кримінального права (зокрема, у кримінальних справах — з розглядом справи у відповідності до кримінально-процесуального законодавства та вирішенням

питання про винуватість чи невинуватість особи у вчиненні злочину, про вид та міру покарання винної особи та застосування у зв'язку з цим кримінально-правових норм) [11]. При вирішенні питань у порядку судового контролю кримінальна справа не розглядається, норми кримінального права не застосовуються, особа не визнається винуватою або невинуватою, питання про призначення покарання не вирішується. Саме тому слід погодитися із тими дослідниками, які виділяють судовий контроль як окрему функцію суду.

Розглядаючи судовий контроль як специфічний принцип досудового провадження, слід звернути увагу на те, що у науковій літературі при характеристиці судового контролю як принципу кримінального судочинства вказується, що цей принцип направлений на реалізацію судової влади у досудовому провадженні у кримінальній справі, по-перше, при застосуванні заходів кримінально-процесуального примусу чи обмеженні конституційних прав громадян, по-друге, при здійсненні судової перевірки скарг та заяв громадян про порушення їх конституційних прав і свобод [12]. Дійсно, метою запровадження інституту судового контролю у досудовому провадженні, починаючи із передбачення права на оскарження санкції прокурора на арешт, було саме забезпечення конституційних прав людини. Саме тому, враховуючи, що принцип кримінального процесу відображає його сутність, завдання, сутність за завдання окремих його інститутів, судовий контроль як специфічний принцип відображає, по-перше, демократичну природу кримінального процесу; по-друге, є елементом реалізації такого завдання кримінального судочинства, як охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Крім того, він є іманентним стадії досудового розслідування, оскільки саме у цій стадії завдяки її завданням найбільше обмежуються права та свободи особи. У разі недотримання цього принципу (наприклад, проведення обшуку житла особи без рішення суду за відсутності невідкладних випадків) у подальших стадіях кримінального процесу ця слідча дія буде визнана незаконною, а докази, які зібрані при її проведенні, — недопустимими.

Таким чином, судовий контроль як специфічний принцип досудового провадження — це правове положення, в силу якого у досудовому провадженні здійснюється контрольна функція суду за напрямами, визначеними чинним кримінально-процесуальним законодавством, метою якої є охорона та захист конституційних прав та свобод людини у досудовому провадженні.

Література

1. Добровольская Т. П. Принципы советского уголовного процесса. — М., 1971. — С. 26 ; Чельцов М. А. Советский уголовный процесс. — М., 1962. — С. 254 ; Стремовский В. А. Содержание предварительного следствия в советском уголовном процессе. — М. : Юрид. лит., 1971. — С. 103–105.
2. Чепурцова П. М. Судебный контроль в Российской Федерации : проблемы методологии теории и государственно-правовой практики. — Ростов н/Д, 1999. — С. 3 ; Кузнецова О. Е. Конституционно-правовые основы судебного контроля судов общей юрисдикции // Российский судья. — 2004. — № 5. — С. 5.
3. Муратова Н. Г. Система судебного контроля в уголовном судопроизводстве: вопросы теории,

- законодательного регулирования и практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — Екатеринбург, 2004. — // <http://kalinovskiy-k.narod.ru/b/avtoref/muratova.htm>.
4. Ковтун Н. Н. Судебный контроль в уголовном судопроизводстве России. — Н.Новгород : Нижегород. правовая акад., 2002. — С. 14.
  5. Галузо В. П. Судебный контроль за законностью и обоснованностью содержания под стражей подозреваемых и обвиняемых на стадии предварительного расследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 1995. — С. 15.
  6. Тертишник В. М. Научно-практический комментарий к Криминально-процессуальному кодексу Украины. — К. : А.С.К., 2002. — С. 437.
  7. Гуськова А. П. К вопросу о судебной защите прав и свобод человека, гражданина в российском уголовном судопроизводстве // Российский судья. — 2005. — № 6. — С. 14.
  8. Кашепов В. П. Институт судебной защиты прав и свобод граждан и средства ее реализации // Государство и право. — 1998. — № 2. — С. 70.
  9. Тумаляц А. Р. Контрольні функції суду у сфері кримінального судочинства. — Х. : Основа, 2000. — С. 20.
  10. Гузела М. Контроль за законністю дій і рішень органів досудового розслідування як самостійна функція суду // Вісник Львівського університету. Сер. юридична. — 2004. — № 9. — С. 447.
  11. Уголовно-процессуальный кодекс Украины : науч.-практ. комментарий. / под общ. ред. В. Т. Малиаренко, Ю. П. Алесина. — Х. : Одиссей, 2003. — С. 64–65.
  12. Муратова П. Г. Понятие и правовая природа судебного контроля по уголовным делам / П. Г. Муратова, Л. Д. Чулюкин // Российский судья. — 2004. — № 3. — С. 16.

Анотація

У роботі зроблено висновок про те, що судовий контроль як специфічний принцип досудового провадження — це правове положення, в силу якого у досудовому провадженні здійснюється контрольна функція суду за папярями, визначеними чинним кримінально-процесуальним законодавством, метою якої є охоропа та захист конституційних прав та свобод людини у досудовому провадженні.

Ключові слова: контроль, суд, провадження.

Summary

The idea of judicial control as procedural right and obligation to protect fundamentals rights and freedoms upon working on criminal proceedings is the main subject of this work.

Key words: judicial control, court, proceedings.

УДК 347.963:342.736

І. Ковальчук

МІСЦЕ ПРОКУРАТУРИ У СИСТЕМІ РОЗГЛЯДУ ЗВЕРНЕНЬ ГРОМАДЯН

Звернення людей до органів влади з питань, які вони вважають важливими для себе і для суспільства, мало місце з найперших етапів розвитку цивілізації. У сучасному суспільстві воно набуло певних організаційних форм і врегульовано в законодавстві.

Відповідно до ст. 13 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод «кожний, чиї права і свободи, визнані у цій Конвенції, порушені, має право на ефективний засіб правового захисту у державному органі, навіть якщо це порушення було вчинено особами, які діяли в офіційній якості». На